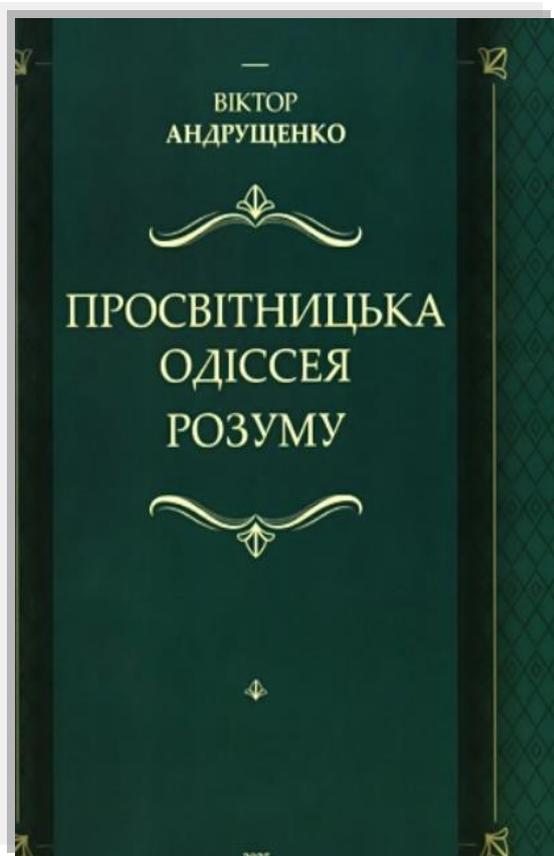

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

<https://doi.org/10.31392/VAN-2025.51-52.27>
УДК 37.013(049.32)

МАНДРИ РОЗУМУ ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО

(Рецензія на книгу Андрущенко Віктора Петровича «Просвітницька одиссея розуму». Київ: «Знання України», 2025. 524 с.)

«Є тільки одне благо – знання і тільки одне зло – невігластво»
(Сократ)

Людство не може жити без великих людей. І без важливих книг, які з'являються тоді, коли вони стають необхідними. Монографія В. П. Андрущенко побачила світ у час коли на тлі досягнень наукового і культурного прогресу, як це не парадоксально, пробивається тенденція деінтелектуалізації суспільства. Під прикриттям пріоритетних потреб глобалізованого суспільства споживання відбувається латентна девальвація сенсу розумового розвитку. На авансцені подій, переодягнувшись у сучасне вбрання, знову з'являється ленінська кухарка в образі «результативних менеджерів», часто позбавлених спеціальних професійних знань, фахового досвіду і щонайстрашніше будь-якої моралі. У галактиці мережевого суспільства, коли для отримання визначення нема потреби у створенні серйозних великих текстів, а достатньо модного акаунта, формується особлива субкультура. Вона націлена на ревізію традиційних етичних

категорій, де стираються межі між добром і злом із відсуванням їх на периферію життєвих інтересів. Нав'язується система координат у якій: «Ти не поганий і не добрий, ти функціональний та успішний, ти тут і зараз». Такий собі кіт Шредінгера – який одночасно і живий і мертвий. Критика цієї нової версії кантівської дефініції чистого розуму є аксіоматичною. Розум це – не утилітарний засіб. Він вимагає освіти і виховання, а позбавлений духовної складової стає деструктивним чинником цивілізаційного процесу. «Страшний Бог без моралі!» – сказав колись із цього приводу той же самий Іммануїл Кант.

У цих умовах книга В. П. Андрущенка набуває особливої значущості, як наукової, так і суспільної. Вона постає як фундаментальне дослідження, що висвітлює ключові аспекти трансформації сучасної освітньої парадигми в умовах глобальних викликів та соціокультурних зрушень, і не просто аналізує стан освіти, але й пропонує цілісну концепцію її розвитку у контексті національної безпеки та європейської інтеграції. Автор розкриває освіту як багаторівневий феномен, що поєднує у собі функції соціалізації та інтелектуального розвитку. Особливо варто відзначити глибокий аналіз історичної місії української освіти, яка, за аргументованим твердженням Віктора Андрущенка, стала каталізатором формування нового типу громадянської свідомості під час повномасштабного російського вторгнення. Детально досліджуючи освітню систему, автор доводить, що саме освіта виховала ту когорту патріотів, які стали основою обороноздатності країни – від волонтерського руху до професійних військових. Центральним концептом дослідження виступає теза про необхідність радикальної модернізації освітньої системи. В. П. Андрущенко пропонує інноваційну модель людиноцентричної освіти, що поєднує глибоке засвоєння національних цінностей, розвиток критичного мислення, практичну спрямованість знань, інтеграцію європейських стандартів, використання сучасних інформаційних технологій.

У книзі поєднано філософські роздуми та історичні есеї, які розкривають творчий задум автора. Уся робота насичена фактичним матеріалом, вдало підібраним і проаналізованим. У першому розділі книги «Прозріння перед майбутнім» автор розмірковує над кризою сучасної цивілізації та визначає можливості її подолання. Головним чинником системної кризи, яка охопила сучасний світ, на думку В. П. Андрущенка стала криза духовності, світоглядна криза. Вона розпочалася на межі XIX – XX ст., коли Європою поширилися ідеї марксизму, які несли у собі програму руйнації усталеного світу та стали наймасовішою утопією, реалізація якої призвела до глобальної гуманітарної катастрофи. Важливу роль у подоланні системної кризи історія відвела Україні, яка стоїть на межі двох світів – європейського, з його гуманістичною упорядкованістю, та азійсько-деспотичного, з його руйнівним та експансіоністським вектором. У своїй праці В. П. Андрущенко постійно звертається до подій агресії росії проти України. Резони актуалізації цієї теми очевидні. Адже війна перекреслює інтелектуальні і духовні запити, перетворюючи людську спільноту на стадо, кероване інстинктом фізичного виживання. Війна опускає суспільство із щаблів цивілізації до стану первісного варварства. Саме Україна прийняла на себе удар російського агресора. Удар ненависті до розуму та досягнень світової культури. «Російський агресор, – підкреслює автор, – несе з собою мертвечину для усієї планети». Від деструктивного впливу російського монстра першими постраждали його сусіди, зокрема і український народ. Його намагалися знищити і фізично, і інтелектуально, руйнуючи його культурний світ, насаджуючи аморальність, похитливість та ненависть до ближнього. У підрозділі «Очищення від “радянщини”» автор доводить, що “радянщина” стала соціальною хворобою, яка разом з вульгаризованим марксизмом оселилася в організмі післявоєнної росії, отруюючи його своїми міазмами упродовж 70-ти років. Радянська доба породила новий різновид людських істот, відомий як «хомо советікус», якому притаманні рабська психологія, віра в офіційну пропаганду, як релігійну доктрину і подвійна мораль.

У другому розділі книги автор пояснює, що болючі провали в історії локальних цивілізацій є результатом відходу від розуму, зневагою до суспільних цінностей, вироблених людством. Ці провали є результатом деструктивного впливу влади на суспільство. «Сон розуму породжує чудовиськ». Влада тієї чи іншої країни, порушуючи людські закони, під виглядом доцільних рішень пропонує хибні наративи, спрямовані на задоволення власних інтересів. Ці ідеї особливо ефективно реалізуються у РФ під виглядом філософсько-політичної концепції «путінізму».

Звертає на себе увагу третій розділ, де автор визначає «розумну освіту» порядком цивілізації в XXI столітті. На думку автора, «розумна освіта» це перш за все наукова освіта, в якій органічно поєднаний пізнавальний процес з оволодінням науковими знаннями та науковими дослідженнями, які реалізуються у стінах дослідницького університету.

У монографії акцентовано наголошується, що до розуму людина приходиться через освіту, культуру, науку і виховання. Інститут освіти дозволяє людині отримати знання, які готують її до самостійного і конструктивного мислення, творчості, яка спрямована на подолання будь-якої кризи та утвердження людського обличчя цивілізації.

Поліфонічна і водночас гармонійна структура монографії, оригінальна архітектоніка викладу, поєднання есеїстичності і концептуальності, енциклопедична ерудиція автора, досконале знання джерел, інтуїтивно-раціональне відчуття аюкри предмета дослідження, уміння синтезувати та розкривати сутність філософських ідей, точність і глибина дефініцій, блискучий літературний стиль, саомбутність засадничих позицій у вирішенні дискусійних питань – це лише деякі риси, властиві монографії В. П. Андрущенка. Приваблює і новий авторський підхід: вдала ідея об'єднати в одній праці філософські, суспільно-гуманітарні, педагогічні знання в єдине ціле – інтегральне бачення просвітницької одісеї розуму.

Науковість викладу поєднується із доступністю, а пристрасність автора – полеміста та інтелектуала урівноважується раціональними висновками та обґрунтованими філософськими міркуваннями. Рецензоване видання демонструє новий, модерний розкутий стиль наукового письма, вміння автора наділяти минуле і сьогодення сенсом в їх органічному взаємозв'язку. Необхідно також відзначити досконалий естетичний рівень поліграфічного оформлення книги. Ілюстрації, шрифт, виділення висновків та посилань на використані джерела та літературу роблять видання привабливим як для бібліофілів, так і для пересічних читачів. В. П. Андрущенко спромігся створити власну концепцію еволюції людського розуму та освіти. У роботі за допомогою «Одісеї людського розуму» відстежено еволюцію цивілізації. Безумовним успіхом дослідження можна вважати узагальнений авторський підхід у розумінні впливу освіти та знань на поступ людства.

Поза сумнівом книга викличе інтерес у розлогого кола читачів. Вона буде корисною для науковців – як теоретична база для подальших досліджень; для освітян – як джерело інноваційних педагогічних підходів; для політиків – як концептуальна основа освітніх реформ та громадських активістів – як інструмент підготовки просвітницьких проєктів.

І ще одне. Просвітницькі мандри розуму через океан цивілізаційного універсуму неодмінно веде нас і до острова соціальних антиутопій. Свого часу Сергій Чаплигін зауважив, що із 137 пророцтв англійського письменника Еріка

Артура Блера, більш відомого як Джордж Оруелл, автора романів «1984» та «Animal Farm», збулося близько 100. Зокрема серед них – знищення засад демократії та встановлення тоталітарних режимів, таємні домовленості урядів про проведення локальних воєн задля утримання влади, нав'язування владою зовнішніх ворогів, як засіб штучної консолідації суспільства, знищення культури та освіти, жорсткий контроль за ЗМІ, програмування свідомості людей, масове насадження подвійних стандартів та постійне переписування історії для її узгодження із ідеологією сьогодення. Закономірно виникає питання чи усе це є простим збігом обставин, чи реалізацією планів глибинної держави, аналогом якої є «внутрішня партія» в оруеллівському романі «1984». І чому ці обставини перетворилися на норму життя для значного сегменту суспільства і сприймаються ним як щось природне, належне і навіть необхідне. У відповіді на ці питання добрим порадиником для допитливого читача стане нова книга В. П. Андрущенка «Просвітницька одісея розуму».

М. А. Журба, доктор історичних наук, професор,
зав. кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова.